

Олег Бажан (м. Київ), Вадим Золотарьов (м. Харків)

Іронія долі чекіста Михайла Ленчика

У статті на основі наявних архівних документів автори прагнуть відтворити невідомі факти з біографії та подробиці загибелі начальника особового відділу ГУДБ НКВС 58-ї стрілецької дивізії РСЧА і Черкаського районного відділу НКВС Михайла Ленчика.

Ключові слова: Михайло Федорович Ленчик, НКВС, м. Черкаси.

Oleh Bazhan, Vadim Zolotarow

Irony of the fate of the Chekist Mikhail Lenchyk

In this article, based on available archival documents, the authors seek to recreate unknown facts from the biography and details of the death of the head of the personal department of the GGB of the NKVD of the 58th Rifle Division of the Red Army and the Cherkassy district department of the NKVD, Mikhail Lenchyk. The death of the head of the Cherkassy district department of the NKVD Mikhail Fedorovich Lenchyk on May 25, 1937, on a steamship under the name of Stalin, under extremely mysterious circumstances, still excite the imagination of the researchers of the history of VUCHK-GPU-NKVD-KGB and local lore. Due to the lack of information, there are various assumptions about the death of a respectable employee of the state security organs of the Ukrainian SSR. According to one version of the checkbook MF Lench chose a peculiar way of suicide (thrown overboard a steamer near the city of Kanev) as he was afraid of a future arrest or did not want to take responsibility for the mass political repression planned for the summer of 1937 in connection with the preventive social cleansing of the «fifth column». Some believe that the death of M. Lenchyk is the result of a special operation of the security forces or the revenge of someone from the immediate environment. Judging by the available archival documents, M. Lenchyk's death was qualified as an accident, not a suicide, which made it possible to appoint the widow Lenchik Anna Yevstafievna to the Pension Fund of the NKVD.

Key words: Mikhail Fedorovich Lenchyk, NKVD, Cherkassy city.

Смерть начальника Черкаського районного відділу НКВС Михайла Федоровича Ленчика 25 травня 1937 року на пароплаві імені Сталіна за вкрай загадкових обставин й дотепер хвилюють уяву дослідників з історії ВУЧК-ГПУ-НКВС-КДБ та краєзнавців. За браком інформації побутують різні припущення загибелі поважного співробітника органів держбезпеки УРСР. За однією з версій чекіст М.Ф. Ленчик обрав своєрідний спосіб суїциду (викинувся за борт пароплава в районі міста Канева) так як побоювся майбутнього арешту або не захотів брати відповідальність за масові політичні репресії, які планувалися на літо 1937 року у зв'язку з превентивною соціальною чисткою «п'ятої колони». Дехто вважає, що умертвлення М. Ленчика це результат спецоперації силових структур або помста когось з найближчого оточення.

Майбутній чекіст народився 8 листопада 1901 р. у місті Конотопі Чернігівської губернії

в українській багатодітній родині. Батько все свої трудове життя пропрацював котельником Конотопських Головних залізничних майстерень. Мати – домогосподарка, яка опікувалася побутом та ростила 7 дітей. Про свій освітній рівень М. Ленчик в автобіографії писав наступним чином: «До 9-ти річного віку жив вдома, після чого вчився у парафіяльній імені «ГОГОЛЯ» школі, а після закінчення був відданий в Конотопське вище-початкове училище, яке закінчив у 1919 році. Закінчував я училище на особисті кошти так як батько не мав можливості за власний заробіток утримувати сім'ю з 8 осіб. Кошти я добував тим, що влітку під час канікул працював чорноробом і на назбирані гроші вчився»¹. Після завершення навчання в училищі Ленчик деякий час працював чорноробом на складі при Конотопських Головних залізничних майстернях.

¹ ГДА СБУ (м. Черкаси), особова справа № 213, арк. 20.

У розпал Української революції, вісімнадцятирічний юнак пристав на сторону більшовиків – 19 липня 1919 р. він вступає до Червоної армії, а наступного місяця стає комуністом, і невдовзі, за дорученням партії, обійняв посаду уповноваженого для роботи при Особливоуповноваженому Особливої продовольчої комісії 14-ї армії РСЧА. Як пригадавав М. Ленчик «після наступу на Денікіна під м. Брянськом призначений військкомом батареї 16-го окремого артилерійського дивізіону, та на цій посаді перебував до взяття нами міста Катеринослава. В Катеринославі я, як такий що мав досвід роботи в продовольчих органах, був призначений начальником експедиційного продзагону та кинутий у бандитський Верхньодніпровський повіт, звідки за партійною мобілізацією в січні або лютому 1920 р. направлений до школи червоних командирів у розпорядження Московського Головного управління військово-навчальних закладів, а звідти до Саратовської артшколи»², де його було зараховано курсантом артилерійського відділення Саратовських піхотно-кулеметних курсів. За іронією долі М. Ленчик артилеристом не став. Наприкінці листопада 1920 року під час військових навчань один із курсантів випадково поранив Михайла у ногу. Курс лікування сподівався пройти у Конотопі, прибувши у грудні 1920 року до рідного міста, несподівано отримує чергове партійне доручення – долучитися до роботи в

Конотопському повітовому політбюро (ППБ) – так тоді називалися територіальні ЧК. Михайло Ленчик, поповнивши лави загону меченосців партії, намагатиметься «чесно та стійко виконувати свій обов'язок охорони пролетарської революції» на різноманітних посадах: з 10 грудня 1920 р. – дільничний інформатор Конотопського повітового політбюро (ПББ) Чернігівської губернії; з 15 лютого 1921 р. – уповноважений слідчої частини Кролевецького ПББ Чернігівської губернії; з 15 серпня 1921 р. – уповноважений з інформації та агентури Кролевецького ППБ; з 1921 р. – уповноважений з боротьби з бандитизмом Новгород-Сіверського ППБ Чернігівської губернії; з 15 березня 1922 р. – заступник начальника Новгород-Сіверського ППБ; з 1 квітня 1923 – т.в.о. уповноваженого Новгород-Сіверського окружного відділку ДПУ Чернігівської губернії; з 1 червня 1923 р. – районний уповноважений Конотопського окружного відділку ДПУ Чернігівської губернії; з 15 квітня 1924 р. – уповноважений з інформації Конотопського окружного відділку ДПУ³.

З 25 серпня 1924 р. Ленчик працює помічником уповноваженого з інформації Ніжинського окружного відділку ДПУ. В атестації Михайла Федоровича, його губернський шеф – начальник обліково-повідомного відділу (російською УЧОСО – учетно-осведомительное отделение – авт.) Чернігівського губвідділу ДПУ Ю.С. Шатов⁴

² ГДА СБУ (м. Черкаси), особова справа № 213, арк. 20.

³ Там само, арк. 27 зв.

⁴ **Шатов (Ліфшен) Юхим Самойлович** (1892 – ?). Народився в Одесі в родині робітника-вантажника. Єврей. Член ВКП(б) з 1918. Освіта початкова: навчався у 3-х класній ремісницькій школі в Одесі, яку закінчив у 1908 р. У серпні 1908 р. – жовтні 1914 р. – слюсар в приватних майстернях Моталіанського та Кричевського в Одесі. З листопада 1914 р. – рядовий 128-го Воронежського полку. З січня 1916 р. – військовополонений в Австро-Угорщині. У березні 1918 р. – квітні 1919 р. – служив у РСЧА (пізніше було встановлено, що в офіційних документах давав неправдиві свідчення про своє перебування в партизанських загонах і РСЧА, проживав своє проживання на окупованій території та арешт білогвардійською контррозвідкою). У травні 1919 р. – травні 1920 р. – уповноважений центрального управління постачанням фронту; голова Дільничної транспортної ЧК, станція Бірзула. З червня 1920 р. – завідувач розвідкою секретно-оперативного відділу Харківської губ. ЧК. З січня 1921 р. – завідувач розвідкою секретно-оперативного відділу Кримської ЧК. З липня 1922 р. – інспектор ДПУ УСРР. З листопада 1922 р. – начальник відділу по боротьбі з бандитизмом Волинської губ. ЧК. З серпня 1923 р. – начальник Обліково-повідомного відділу Чернігівської губ. ЧК. З жовтня 1925 р. – начальник інформаційного відділу Чернігівського окрвідділу ДПУ. З 14 червня 1926 р. до 29 листопада 1929 р. – начальник Бердичівського окрвідділу ДПУ. З 7 грудня 1929 р. – начальник Уманського окрвідділу ДПУ. З жовтня 1930 р. – начальник Уманського райвідділу ДПУ. З січня 1931 р. навчався на курсах вищого та начальницького складу центральної школи ОДПУ СРСР у Москві. З травня 1931 р. – начальник Маріупольського міськвідділу ДПУ (Донецька область). З жовтня 1933 р. – начальник управління робітничо-селянської міліції Донецького обласного відділу ДПУ. З травня 1935 р. – начальник Житомирського окрвідділу НКВС (Київська область). З 15 жовтня 1937 р. – т.в.о. помічника начальника УНКВС Чернігівської області. З 5 лютого 1938 р. – начальник Красноярського табору НКВС. Заарештований 21 квітня 1940 р.

відзначив слабе здоров'я та «ініціативу підняти роботу апарату інформаторів»⁵.

Михайло Ленчик

Влітку 1925 р. після ліквідації в УСРР губерній та переходу на окружну систему управління, окружні відділки ДПУ були перетворені в самостійні окружні відділи. Михайло Ленчик лишився у Ніжині і 15 вересня 1925 р. обійняв посаду т.в.о. уповноваженого обліково-повідомного відділку. Відзначимо, що на той час в структурі

окрвідділу ще не було посади начальників відділків і уповноважені фактично керували всією роботою по напрямкам. За словами начальника Ніжинського окрвідділу ДПУ Наума Яковича Боярського (1894–?), в професійній діяльності М.Ф. Ленчик виявляв широку ініціативу, був енергійним, кмітливим, посидючим та дисциплінованим чекістом, хоча мало цікавився суспільним життям колективу та був політично слабо розвиненим⁶. Слід відзначити, що у вересні 1923 р. – липні 1925 р. Н.Я. Боярський керував спочатку повідомним, а потім інформаційним відділком ДПУ УСРР⁷ і як ніхто інший міг оцінити здібності Ленчика.

Самійло Семенов

У лютому 1926 р. замість призначеного начальником Коростенського окрвідділу ДПУ Н.Я. Борського Ніжинський окрвідділ ДПУ очолив Самійло Степанович Семенов (1896 – ?) – колишній начальник Первомайського окрвідділу

ДПУ⁸. В «команді Семенова» Ленчику місця не знайшлося і його перевели до Черкаського окрвідділу ДПУ, де у березні-листопаді 1926 р. він обіймає посаду помічника уповноваженого Обліково-повідомного відділку. Жодних конкретних фактів про перший період перебування у Черкасах М. Ленчика не виявлено, проте деяку інформацію черпаємо з його атестації: «Проявляет инициативу в работе. Организаторские способности имеет. Работоспособный. Следует оставить на этой же работе. Можно использовать как уполномоченного УЧОГ (рос. «учётно-осведомительной группы» – авт.). Мало энергичен и слабо дисциплинирован. Настойчив в проведении принятых решений. Замечаются редкие отдельные моменты невыдержанности. Отношение к товарищам по службе удовлетворительное. Политически развит слабо. Особые недостатки: любит выпить»⁹.

Посаду уповноваженого обліково-повідомного відділку Ленчику знайшли аж у Лубенському окрвідділі ДПУ, де він пропрацював з листопада 1926 р. до березня 1927 р., а потім був переведений на посаду уповноваженого Обліково-повідомного відділку Запорізького окружного відділу ДПУ¹⁰. У Запоріжжі Михайло Ленчик зуміє поновитися у лавах ВКП(б) (у жовтні 1922 р. під час партійної чистки виключений з КП(б)У за «невиконання партійного навантаження») та отримати заохочення від Запорізького міськвиконкому – срібний портсигар на честь десятиріччя органів ЧК-ДПУ.

Втім керівництво Запорізького окрвідділу ДПУ було невисокої думки про здібності Ленчика. Так начальник Обліково-повідомного відділку Петро Володимирович Петров (1896 – ?) атестував його наступним чином: «Работу УЧОСО знает, но инициативы проявляет недостаточно, к работе относится формально, ленив,

6 вересня 1940 р. засуджений на смерть за статтями 58-1а, 193-17 а. кримінального кодексу (КК) РРФСР. Пізніше розстріл був замінений позбавленням волі. Покарання відбував у таборах Комі АРСР. 30 вересня 1950 р. табірним судом Річкового табору МВС за ст. 58-10 КК РРФСР засуджений до 10 років позбавлення волі. Подальша доля невідома. Звання: капітан державної безпеки (9 лютого 1936 р.). Нагороджений знаком Почесного працівника ВЧК-ДПУ (ХВ) (20 грудня 1932 р.)

⁵ ГДА СБУ (м. Черкаси), спр. 213, арк. 55.

⁶ Там само, арк. 40.

⁷ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 1, оп. 11, спр. 264, арк. 2

⁸ Там само, ф. 288, оп. 7, спр. 1501, арк. 5.

⁹ ГДА СБУ (м. Черкаси), спр. 213, арк. 31.

¹⁰ Там само, арк. 29.

постоянно требует контроля и руководства, не дисциплинированный товарищ, имеет администраторские способности в обстановке разбирается. Как положительные качества – это хорошо умеет подбирать осведомление других момент. [ов] характеризующ. [их] положит. [ельные] качества или достижения в пост. [оянной] работе не проявил. Оперативную работу по селу знает недостаточно и процесс работы его по селу, это обнаруживается как большой дефект в работе. В дальнейшем может быть использован на должности не выше как уполномоченный УЧОСО».

Михайло
Александровський

Начальник Запорізького окрвдділу Михайло Костянтинович Александровський (1898–1937) робив до цієї атестації і свої зауваження: «За время работы в Запорожье в аппарате УЧОСО по селу особых достижений не имел. Однако кампании по селу, хлебозаговит. [ельное] самообложение и др. [угое] освещение) проведены удовлетворительно.

Достаточно дисциплинирован и задания выполняет аккуратно. Работу УЧОСО по селу знает, но проводит её недостаточно интенсивно. Может быть всё-таки оставлен в занимаемой должности»¹¹. Як не дивно, але після такої нищівної атестації вже 1 січня 1928 р. Ленчик був переведений на посаду старшого уповноваженого цього ж підрозділу¹².

Подальша служба М. Ленчика в радянських органах держбезпеки пов'язана зі Сходом України. З листопада 1928 р. – по березень 1929 р. Ленчик обіймав посаду старшого уповноваженого по лінії промисловості Обліково-повідомного відділку Луганського окружного відділу ДПУ. В його атестації начальник підрозділу Олександр Ігнатович Євгеньєв-Левін (1899-1937) відзначав вміння вербувати інформаторів та агентів, але і відзначав негативні риси: «слаб в части политвыводов по информационным материалам. В работе ленив и требует непосредственного

руководства; забывчив, недостаточно аккуратен ... Политически развит слабо, хотя и начитан». Головний чекіст Луганщини Йосиф Давидович Белкін-Фрейліх (1894–1955) наклав на цьому документі досить цікаву резолюцію: «Согласен. Имеет один недостаток: недостаточно проверяет и анализирует материалы, поэтому к его докладом надо относиться осторожно...»¹³.

У часи так званого «великого перелому» (сталінської політики форсованої індустріалізації та колективізації сільського господарства) Михайла Ленчика переводять до окружного міста Суми, де він працює з 31 березня 1929 р. – старшим уповноваженим, а з 8 листопада 1929 р. – начальником Обліково-повідомного відділку окрвдділу ДПУ. Начальник Сумського окрвдділу ДПУ Яків Ізраїльович Райхштейн (1900 - ?) відзначав, що М. Ленчик: «весьма энергичный и толковый работник. За время хлебозаготовительной кампании 29 года и кампании по раскулачиванию 1930 г. проявил умение справляться с работой»¹⁴

У липні 1930 р. XVIз'їзд ВКП(б) ухвалив рішення про скасування в СРСР округів як адміністративно-територіальної одиниці. Адміністративно-територіальна реформа в УСРР відбулася за три місяці, в ході якої зникли відповідні окрвдділи ДПУ. Натомість для керівництва чекістською роботою було створено 9 оперативних секторів ДПУ, кожний з яких об'єднував терени кількох колишніх округ: 1-й (Харківський), включав терени колишньої Харківської округи; 2-й (Донецький) – терени колишніх Артемівської, Луганської, Сталінської та Маріупольських округ; 3-й (Київський) – терени колишніх Київської, Чернігівської, Белоцерківської, Шевченківської (Черкаської) та частини Уманської округ; 4-й (Дніпропетровський) – терени колишніх Дніпропетровської, Криворізької, Запорізької та Мелітопольських округ; 5-й (Одеський) – терени колишніх Одеської, Херсонської, Миколаївської та Зинов'євської округ; 6-й (Вінницький) – терени колишніх Вінницької, Проскурівської та частини Уманської округи; 7-й (Житомирський) – терени колишніх Житомирської та Бердичівської округ; 8-й (Полтавський) – терени колишніх

¹¹ Там само, арк. 36.

¹² Там само, арк. 29.

¹³ Там само, арк. 44.

¹⁴ ГДА СБУ (м. Черкаси), особова справа № 669.

Полтавської, Лубенської та Кременчуцької округ; 9-й (Сумський) – терени колишніх Сумської та Конотопської округ¹⁵.

19 вересня 1930 р. Ленчик був призначений старшим уповноваженим Інформаційного відділу (ІНФВ) 9-го оперативного сектора ДПУ¹⁶. До функціональних обов'язків ІНФВ входило: а) глибоке висвітлення політичних настроїв всіх верств населення, як міста, так і села, робітників, селян, інтелігенції, учнів, службовців, колишніх партизан, національних меншин, своєчасно сигналізуючи про ті процеси та явища, які відбуваються серед них; б) систематична інформація ДПУ УСРР по всій території сектору про коливання та зміни у політичному стані всіх соціальних прошарків; в) своєчасне повідомлення про наростаючі серйозні політичні події, про активні антирадянські прояви, зростанні повстанських тенденцій і т.п.; г) спеціальне вивчення поточних політико-економічних процесів серед всіх соціальних прошарків міста та села; д) облік і статистика активних антирадянських проявів і найважливіших подій; е) узагальнення всього матеріалу з політичного стану сектору¹⁷.

Під час роботи старшим уповноваженим ІНФВ М. Ленчик особисто провів 15 обслідувань районних апаратів ДПУ та «надав їм значну практичну допомогу в роботі», особисто завербував 11 інформаторів, склав 11 планів насаджування інформаторів, відновив зв'язок з 10 інформаторами та підготував до роботи 21 резидента. Проте продемонстровані М. Ленчиком результати оперативної роботи не викликали захоплення у керівництва, яке характеризувало свого підлеглого не надто яскравими фарбами: «По характеру самолюбив, с самоннием недостаточно обоснованным... Средней работоспособности. Считает себя ущемлённым по занимаемому служебному положению, почему временами недостаточно интенсивен. Усвоил все отрасли работы ИНФО. Имеет склонность к работе посельской к.-р. Очень хорошо знает условия работы на селе»¹⁸.

5 березня 1931 р. у складі Об'єднаного дер-

жавного політичного управління (ОДПУ) СРСР був створений секретно-політичного відділ (СПВ) «з метою підсилення агентурно-оперативної роботи по контрреволюційним елементам міста та села, які активізуються, а також поліпшення постановки справи політінформації не лише інформаційної мережі міста та села, але і даних, отриманих у результаті оперативної діяльності». На новостворений підрозділ поклалися завдання агентурно-оперативною розробки колишніх членів так званих «антирадянських партій», партійної опозиції, творчої інтелігенції, церкви, національних рухів, селянства¹⁹.

Секретно-політичний відділ перебрав на себе функціональні обов'язки колишніх секретного та інформаційного відділу, став потужним апаратом політичного розшуку, який мав впроваджувати в життя один із ключових принципів радянської внутрішньої політики – виявлення та знищення інакомислячих. Незважаючи на постійні твердження радянських партійних вождів про те, що каральні органи пролетарської диктатури не мають нічого спільного з царською охранкою, більшовики насправді перейняли та удосконалили досвід своїх «минулих гнобителів», створивши досконалий орган тотального контролю за населенням.

Після розформування ІНФВ М.Ф. Ленчик 21 квітня 1931 р. був призначений оперуповноваженим СПВ Сумського оперсектора ДПУ, а 28 жовтня того ж року був підвищений до помічника начальника СПВ. Після утворення в УСРР у лютому 1932 р. областей, оперативні сектори ДПУ були розформовані, а їх особовий склад переведений до новоутворених обласних відділів ДПУ. Оскільки Суми увійшли до складу Харківської області, оперативний сектор був розформований, а на його місці утворений міський відділок ДПУ. За штатним розкладом в ньому працювало 15 осіб: начальник міського відділку – 1; оперуповноважений СПВ – 1; уповноважений СПВ – 1, помічник уповноваженого СПВ – 1, уповноважений особливого відділку (ОВ) – 1, помічник уповноваженого ОВ – 1, уповноважений

¹⁵ Лубянка: Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ. 1917–1991. Справочник. Авт. сост.: А.И. Кокурин, Н.В. Петров. – М.: МФД, 2003. – С. 506.

¹⁶ ГДА СБУ (м. Черкаси), спр. 213, арк. 28.

¹⁷ Лубянка: Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ... – С. 508.

¹⁸ ГДА СБУ (м. Черкаси), спр. 213.

¹⁹ Лубянка: Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МВД-КГБ... – С. 532–534.

економічного відділку (ЕКВ) – 1, помічник уповноваженого ЕКВ – 1, інспектор резервів – 1, старший діловод – 1, діловод-друкар – 1, шофер – 1, вахтер – 3)²⁰. У новій структурі Ленчику місця не знайшлося і він був переведений до Дніпропетровська.

25 лютого 1932 р. він обіймає посаду оперуповноваженого, а 22 червня 1932 р. начальника 1-го («антирадянського») відділку секретно-політичного відділу (СПВ) Дніпропетровського обласного відділу ДПУ. Керований ним відділок відповідав за: а) викриття, пророблення та облік антирадянського елемента на виробництві, висвітлювання політичних настроїв серед робітничого класу; б) насадження агентури та викриття і ліквідація терористичних груп серед робітничої молоді на промислових підприємствах; в) агентурно-оперативне обслуговування всіх учбових закладів і установ, що обслуговують промисловість; г) розробку антирадянських політичних партій та антипартійних організацій і угруповань (троцькісти, анархісти, меншовики, бундовці, сіоністи, децисти, грузинські меншовики, дашнаки)²¹.

Слід відзначити, що робота по лінії антирадянських партій вважалася серед українських чекістів відносно легкою, оскільки головним напрямком боротьби тут вважалася «українська контрреволюція». Так за власним зізнанням колишнього помічника начальника СПВ Вінницького облвідділу ДПУ Соломона Соломоновича Брука у 1933 р., коли він на Поділлі «керував слідством по двом великим справам «УВО» та «ПОВ» заступник начальника СПВ УСРР Борис Володимирович Козельський (1902-1936) «запропонував прийняти перший відділок СПВ центру... Я відмовився прийняти відділок, мотивуючи це тим, що туди, як правило, йдуть на відпочинок, а я ще його не потребую та поїхав до Вінниці»²².

Спочатку все нібито складалося добре для Михайла Федоровича. 8 грудня 1932 р. навіть вийшов наказ про його переведення до Чернігова на посаду помічника начальника СПВ облвідділу ДПУ. Згідно до штатного розкладу в

обласних відділах ДПУ УСРР на той час не передбачалася посада заступників начальника відділу і помічник начальника був другою людиною в підрозділі. Начальник облвідділу ДПУ новоутвореної Чернігівської області Василь Андрійовича Двинянинов (1900-1966) був начальником Лубенського окрвідділу у вересні 1924 р. – серпні 1927 р.²³ та добре знав можливості уповноваженого Ленчика, однак за три тижні це переведення центр відмінив і Михайло Федорович лишився на попередній посаді в Дніпропетровську.

Василь Двинянинов

В адміністративному центрі Дніпропетровської області Ленчик не зміг продемонструвати успішні показники оперативної діяльності. Про емоційний спад у роботі М. Ленчика йдеться в одній з його службових характеристик того періоду: «За время пребывания в Днепропетровске проявил некоторую лень, что отражалось на работе. Хорошо знаком со СПО'вской работой. Желания и склонностей к переходу на другую работу не проявляет. Умеет ориентироваться в обстановке. Находчив. Кругозор достаточный. Желание обучать новые кадры имеет. За время его пребывания в Днепропетровске, особых дел не проводил и никаких серьезных достижений в работе не было. Хорошо знает сельскую работу СПО и в ней лучше ориентируется. Работу по 1-му Отделению не мог поставить на должную высоту, вследствие чего приказом ГПУ УССР был снят с работы»²⁴.

Отримавши адміністративне стягнення за провал роботи у Дніпропетровську, Ленчик 21 липня 1933 р. був відряджений у розпорядження ДПУ УСРР, а 5 листопада 1933 р. отримав нове призначення – посаду начальника 3-го (сільська-контрреволюція) відділку СПВ Черні-

²⁰ Золотарьов В. ЧК-ДПУ-НКВС на Харківщині: люди та долі 1919 – 1941. – Харків: Фоліо, 2003. – С. 135-136.

²¹ Золотарьов В. Секретно-політичний відділ ДПУ УСРР: справи та люди. – Харків: Фоліо, 2007. – С. 39.

²² ГДА СБУ (м. Київ), ф. 6, спр. 50045-ФП, арк. 71.

²³ Золотарев В.А., Степкин В.П. ЧК-ГПУ-НКВД в Донбассе: люди и документы. 1919-1941. – Донецк: Алекс, 2010. – С. 151-153

²⁴ ГДА СБУ (м. Черкаси), спр. 213, арк. 13.

гівського облвідділу ДПУ. Цей підрозділ відповідав за: а) викриття та ліквідацію куркульсько-повстанських контрреволюційних організацій та угруповань, нагляд за куркульськими родинами, родинами страчених і засланих куркулів; б) викриття та розробку контрреволюційних організацій та груп, що у своїй роботі орієнтуються на право-опортуністичний елемент на селі; в) розробку «третьої сили на селі» – колишніх червоних партизанів; г) викриття контрреволюційних організацій серед сільської інтелігенції та молоді (вчителі, медичні працівники, агрономічний персонал); д) викриття терористичних організацій серед куркульської молоді; е) облік та оперативне реагування на всі антирадянські прояви на селі (масові виступи, теракти, підпали, листівки); є) висвітлювання політичних настроїв серед всіх прошарків селянства; ж) висвітлювання та оперативне обслуговування всіх політичних і господарчих кампаній на селі; з) загальне висвітлювання та оперативне обслуговування Наркомзему УСРР (окрім справ по шкідництву) Наркомзему УСРР, колгоспцентру, радгоспцентру, сільсько-господарських кооперацій, сільських кредитових систем та інших радянських установ, які можуть бути використані куркульськими ідеологами та організаціями – периферійних органів союзних та українських сільськогосподарських центрів і кооперацій, колгоспів, радгоспів, МТС, низового радянського апарату; і) загальне висвітлювання та оперативне обслуговування сільськогосподарських вузів, технікумів, курсів (професура, агрономічна інтелігенція та студенство), сільськогосподарських науково-дослідних інститутів; к) розробка антирадянських політичних партій та угруповань, що у своїй основній масі спираються на село (праві та ліві соціалісти-революціонери, народні соціалісти, трудовики, трудова селянська партія (кіндрат'євці), трудова селянська партія (маслівська «Селянська Росія»))²⁵.

Переводу на роботу до Чернігова М. Ленчик мав завдячувати Яну Кріш'яновичу Крауклісу (1895-1938), який постановою політбюро ЦК КП(б)У від 17 серпня 1933 р. був звільнений

з посади начальника Дніпропетровського облвідділу ДПУ та призначений начальником Чернігівського облвідділу ДПУ²⁶. Ймовірно Краукліс не вважав М. Ленчика «зовсім пропащим» чекістом і сподівався, що той на рідній Чернігівщині буде працювати більш успішніше. Так воно і сталося.

Ян Краукліс

Внаслідок чергової ротації усередині силового відомства 28 листопада 1934 року М. Ленчик призначається начальником 3 відділку СПВ УДБ УНКВС по Київській області. Посприятти переїзду до столиці УСРР М. Ленчику імовірно допоміг начальник СПВ УДБ УНКВС по Київській області Ілля Ізраїльович Ілюшин-Едельман (1897–1974) – його колишній шеф по службі в Сумському оперсекторі ДПУ²⁷. Причому це переведення санкціонував сам начальник СПВ ГУДБ НКВС СРСР Георгій Андрійович Молчанов (1897–1937)²⁸. В особових справах колишніх співробітників ДПУ – НКВС УРСР дозвіл на переведення периферійного чекіста, підписаний начальником союзного відділу, автори цих рядків зустрічають вперше.

Про перші кроки Ленчика в Києві (до роботи він приступив у січні 1935 р.) можна дізнатися з атестації Ілюшина, у якій відзначалося, що новий начальник 3-го відділку «швидко освоївся з підлеглим апаратом, вмів вербувати та виховувати таємних співробітників, встиг особисто завербувати 1-го інформатора – ветеринара та має на зв'язку 3-х таємних співробітників. Здатний особисто проводити слідство по справам сільської контрреволюції. Має вольові якості та навички самостійної роботи». З негативних рис підлеглого начальник відділу відзначав слабку пам'ять, через що «втрачається зв'язок з підлеглими»²⁹.

²⁵ Золотарьов В. Секретно-політичний відділ ДПУ УСРР... – С. 39.

²⁶ Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 1, спр. 284, арк. 168-169

²⁷ Петров Н.В. Кто руководил органами госбезопасности, 1941-1954: Справочник.- М.: О-во «Мемориал»; «Звенья», 2010. – С. 424.

²⁸ ГДА СБУ, (м. Черкаси), спр. 213.

²⁹ Там само, арк. 14.

Наказом НКВС СРСР № 81 від 9 лютого 1936 року Ленчик отримав спеціальне звання «старший лейтенант державної безпеки». Цьому присвоєнню передувало рішення атестаційної комісії УНКВС Київської області, в якій підкреслювалася його участь у боях з денікінцями та слідстві по справах «Весна» та «ПОВ»; особиста розробка та ліквідацію справи «Селянської спілки».³⁰

Показники сумлінної роботи у боротьбі з ворожою діяльністю церковників, сектантів, націоналістів, учасників антирадянських партій та груп стали підставою для призначення Михайла Ленчика 1 березня 1936 року начальником Черкаського райвідділу НКВС та одночасно начальником особового відділу Головного управління державної безпеки НКВС 58-ї стрілецької дивізії Київського військового округу зі штабом у м. Черкаси. 24 березня 1936 р. бюро Київського обкому КП(б)У розглянуло «прохання Облуправління НКВС про затвердження на нач. Черкаського райвідділу НКВС тов. Ленчика М.Ф.» та затвердило його на посаді³¹.

Про конкретні кроки чекіста М.Ф. Ленчика в Черкасах можна судити з двох так званих «Довідок про оперативну діяльність на начальника ОВ 58 і райвідділку НКВС м. Черкаси ст. лейтенанта держбезпеки тов. Ленчика Михайла Федоровича», підписаних начальником УНКВС по Київській області старшим майором державної безпеки Миколою Давидовичем Шаровим-Шаровом (1897–1939).

У першому службовому документі, в якому йшлося про роботу Ленчика з 20 березня по 1 червня 1936 р. повідомлялося, про «особисте вербування ним 2-х агентів по лінії української контрреволюції «Сірого» та «Васильєва», які знаходяться з ним на особистому зв'язку. На підставі інформації «Сірого» начальник черкаського райвідділу НКВС особисто завів агентурну розробку по лінії українській контрреволюції «Земляки». Станом на 1 червня 1936 р. Черкаський райвідділ НКВС та особливий відділ НКВС 58-ї стрілецької дивізії мав на зв'язку 5 агентів та 111 інформаторів. За їхньою інформацією та під безпосереднім керівництвом М. Ленчика була заведена 1 розробка по лінії

економічного відділу на 8 фігурантів, та 4 розробки по лінії особливого відділу 11 фігурантів.

Цей документ має протиріччя. По-перше, якщо на його першому аркуші відзначалося, що М. Ленчик «особисто слідчих справ не проводив», то на другому читаємо «безпосередньо брав участь у допитах заарештованих по слідчій справі Черкаської електростанції». По-друге, є розбіжності і стосовно заведених розробок. На другому аркуші зазначається, що «під керівництвом т. Ленчика заведено слідчих справ по лінії ОВ армії – 3 справи на 5 осіб, з яких за 2-ма справами винуватці вже засуджені. По лінії ЕКВ (економічного відділу – авт.) – 3 слідчих справи на 5 чоловік». Загалом у першій половині 1936 р. особистими 58-ї дивізії співробітниками черкаського райвідділу НКВС проведено 30 справ по лінії особливого відділу; 28 справ по лінії секретно-політичного відділу та 3 справи по лінії економічного відділу³².

У другій довідці про оперативну діяльність начальника особового відділу 58 стрілецької дивізії і Черкаського райвідділку НКВС за період з 1 липня 1936 р. по 1 січня 1937 р. відзначалося, що М. Ленчик «подобрав материалы на группу в 4 человек по линии украинской к.р. Лично провел дело на троцкиста Мерзера, обвиняемый осужден на 5 лет. За указанный период времени аппаратом ОО и РО проведена следующая работа: заведено 5 агентурных разработок. Из них – агентурная разработка «Семерка» по окраске укр. к.р. – проходит 6 человек, «Проповедники» по духовенству – 2 человека, «Кавалеристы» 4 человека, по укр. к.р. «Перерожденцы» по окраске троцкисты на 5 человек. Агентурное дело «друзья» по окраске разные ш/п на 3 человека. «Обиженные» по окраске троцкисты на 3 человека. Из указанных дел в отчетном периоде реализованы «Проповедники» и «Перерожденцы». В производстве имеется 18 следственных дел, из них по линии СПО – 9 дел, по линии ОО армии – 4 дела, и по линии ОО территории – 5 дел. Закончено следствие по 13-ти делам. За указанный период времени заведено 3 дела-формуляра, из них на троцкистов 24 на бывших коммунистов 4, по укр. к.р. 3, по духовенству 2»³³.

³⁰ ГДА СБУ, (м. Черкаси), спр. 213, арк. 14.

³¹ Там само.

³² Там само.

³³ Там само, арк. 25.

У червні 1936 р. помічник начальника відділу кадрів УНКВС по Київській області старший лейтенант державної безпеки Іван Амвросійович Козьмин (1902–1938) підготував довідку «Про стан оперативного апарату особливого відділу 58-ї стрілецької дивізії та Черкаського райвідділу НКВС», де повідомлялося, що «Имеет место отдельные отрицательные моменты ненормальных взаимоотношений нач. ОО и Р/О тов. Ленчика и его заместителя тов. Бабасёва³⁴, вызываемые последним на безпринципной почве. (Машинистка ОО взята для временной срочной работы в Райотделении, тов. Бабасев, зная об этом, устроил тов. Ленчику скандал, упрекая его в развале аппарата ОО, заявляя о нежелании работать). Со слов тов. Ленчика подобное обострение взаимоотношений неоднократно имело место со стороны тов. Бабасева... Вероятно эти моменты являются прецедентом других намерений тов. Бабасева»³⁵.

Не сприяло покращенню оперативної роботи, на думку кадровика, затримка у переведенні до іншої дивізії помічника начальника ОВ 58-ї дивізії лейтенанта державної безпеки М.П. Павловського³⁶ та призначення на його місце оперуповноваженого СПВ Черкаського райвідділу НКВС старшого лейтенанта державної безпеки Володимира Абрамовича Рабинкова-Уралова. Називав І. Козьмин і інші «слабкі ланки» чекістського апарату Черкащини. Так, помічник оперуповноваженого економічного відділку сержант державної безпеки Є.І. Хаїт³⁷ хоча і вважався перспективним співробітником, втім провалив через власні помилки кілька явочних квартир та не вмів як слід використовувати агентуру. Уповноважений особливого відділу артилерійських складів молодший лейтенант державної безпеки Степан Митрофанович Белокопитов був відірваний від оперативної діяльності та не мав успіхів у роботі з агентурою. Підлягав

³⁴ **Бабасєв Михайло Григорович** (1903–18.03.1953) народився в Чернігові у дворянській родині службовця. Українець. Закінчив 10 класів школи у 1936 р. та партійну школу 2-ї групи в 1928 р. в Сталіно. Член ВКП(б) з листопада 1927 р. У 1918–1919 рр. – підручний кочегара на заводі в Чернігові. У липні–грудні 1919 р. – червоноармієць 1-ї бригади 60-ї стрілецької дивізії. У січні – листопаді 1920 р. – технік на телеграфі в Чернігові. 3 грудня 1920 р. – розвідник політконтролю особливого відділу Південно-Західного фронту. 3 1922 р. – помічник уповноваженого Чернігівського губвідділу ДПУ. 3 березня 1923 р. – уповноважений Новгород – Сіверського окружного відділку ДПУ, Чернігівської губернії. 3 1925 р. – уповноважений, а з травня 1927 р. – старший уповноважений Сталінського окрвідділу ДПУ. 3 травня 1930 р. – уповноважений ДПУ УСРР (Харків). 3 серпня 1931 р. – начальник Генічеського райвідділу ДПУ. 3 січня 1933 р. – начальник Павлоградського міськвідділу ДПУ Дніпропетровської області. 3 січня 1935 р. – заступник начальника відділу місць ув'язнення УНКВС Дніпропетровської області. 3 травня 1935 р. – заступник начальника особливого відділу НКВС 58-ї дивізії, Черкаси. 3 грудня 1936 р. – начальник особливого відділу НКВС дивізії (Миколаїв). 3 жовтня 1937 р. перебував у розпорядженні НКВС УРСР. 3 8 грудня 1937 р. – т.в.о. начальника 2-го (оперативного) відділу УДБ УНКВС Дніпропетровської області. 3 25 травня 1938 р. – т.в.о. помічника начальника Запорізького міськвідділу НКВС. 12 липня 1938 р. заарештований у Запоріжжі після оперативної наради, яку проводив нарком внутрішніх справ УРСР О.І. Успенський. Тривалий час знаходився під арештом, звільнений. До 31 серпня 1943 р. – пенсіонер НКВС СРСР. 3 31 серпня 1943 р. – співробітник резерву НКДБ УРСР (Харків). 3 6 листопада 1943 р. – заступник начальника Київського міськвідділу НКДБ. 3 1 березня 1944 по 18 березня 1953 р. – начальник відділу «А» (обліково – архівного) УНКДБ / УМДБ Київської області. Помер 18 березня 1953 р. Звання: старший лейтенант державної безпеки (9 лютого 1936 р.). Підполковник державної безпеки (31 липня 1944 р.), полковник державної безпеки. Нагороджений: орденом Червоної Зірки (19 січня 1945 р.), орденом Червоного Прапора (30 квітня 1945 р.).

³⁵ ГДА СБУ (м. Черкаси), спр. 213, арк. 32.

³⁶ **Павловський Михайло Петрович** (1899 –?) Українець. Із службовців. Член ВКП(б) з 1920 р. В РСЧА з 1918 р. В ДПУ з 1922 р. До літа 1936 р. – помічник начальника ОВ НКВС 58-ї дивізії. У 1938 р. – начальник ОВ НКВС 87-ї стрілецької дивізії, Житомирська область. Заарештований у 1-му кварталі 1938 р. У 1939 р. звільнений з-під варти. У 1941 р. – начальник 3-го відділку (військова контррозвідка) берегової охорони Балтійського флоту на острові Езель. Подальша доля невідома. Звання: лейтенант державної безпеки (9 лютого 1936 р.), батальйонний комісар. Нагороджений орденом Червоної Зірки (1941 р.).

³⁷ **Хаїт Юхим Ізраїльович** (15.11.1909 – ?). Народився в м. Прилуки Полтавської губернії в родині ремісника. Єврей. Член ВКП(б) з 1931. 3 квітня 1933 р. – помічник інспектора резервів Шполянського райвідділу ДПУ, Київська область. У 1934–1939 рр. – помічник оперуповноваженого Черкаського РВ НКВС. 5 травня 1939 р. звільнений з НКВС. Сержант державної безпеки (9 лютого 1936 р.).

заміні полковий уповноважений особливого відділу молодший лейтенант державної безпеки Михайло Гнатович Домбровський, який через слабке здоров'я (хворів на туберкульоз) та погане знання агентурної роботи міг використовуватися лише на технічних роботах³⁸.

Особливі нарікання обласного апарату НКВС викликала робота оперативного пункту транспортного відділу УДБ УНКВС по Київській області на станції Черкаси, яким керував лейтенант державної безпеки М.Я. Полховський³⁹. Так уповноважений молодший лейтенант державної безпеки Андрій Михайлович Галушко, незважаючи на неодноразові вказівки керівництва, продовжував пасивно відноситися до своїх обов'язків; помічник уповноваженого лейтенант державної безпеки І.С. Степанов⁴⁰ був малограмотною людиною, не здатною самостійно працювати, тому використовувався лише для оперативного розшуку; уповноважений сержант державної безпеки Яким Іванович Тищенко під час виконання службових обов'язків напивався⁴¹.

У грудні 1936 р. М.Ф. Ленчик рапортував про свою роботу в київському облуправлінні НКВС. Під час обговорення звіту керівництво

вказало за слабке агентурне висвітлення низки сіл Черкаського району, на відсутність розробки службовців-аграріїв та на погане обслуговування периферійних частин 58-ї дивізії⁴².

Окрім від прочухана від київського керівництва незабаром дісталось на горіхи Михайлу Федоровичу і від керівництва республіканського – 10 лютого 1937 р. заступник наркома внутрішніх справ УРСР комісар державної безпеки 2-го рангу Зіновій Борисович Кацнельсон (1892-1938) «поставив йому на вид» за несвоєчасне подання звітності по особливому відділу за січень 1937 року⁴³.

Формування оперативного обліку «контрреволюційних елементів» М. Ленчиком та його підлеглими мали стати підґрунтям до чергового витка політичних репресій у регіоні. Проте виступити в ролі командира «Великого терору» на Черкащині Михайлу Ленчику не судилося: цю роль зіграють І.Г. Вейс⁴⁴;

І.Г. Вейс

³⁸ ГДА СБУ (м. Черкаси), спр. 213, арк. 31.

³⁹ **Полховський Микола Якимович** (1900 – ?). Член ВКП(б) з 1922 р. До березня 1937 р. – начальник оперпункту ст. Черкаси 6-го (транспортного) відділу УДБ УНКВС Київської області. З 2 березня 1937 р. – помічник начальника 2-го відділку 6-го відділу УДБ УНКВС Київської області. З 1937 р. – начальник 1-го відділку 6-го відділу УДБ УНКВС Київської області. З 19 листопада 1937 р. начальник відділку дорожньо-транспортного відділу ГУДБ НКВС Південно-Західної залізниці на станції Київ. У зв'язку з арештом 22 березня 1938 р. звільнений з НКВС. Подальша доля невідома. Лейтенант державної безпеки (9 лютого 1936 р.).

⁴⁰ **Степанов Іван Степанович** (1888 – ?). Народився у с. Підбережне Санкт-Петербурзької губернії у родині робітників. Росіянин. Член ВКП(б) з 1919 р. У 1926–1929 рр. – агент Південного окружного транспортного відділу ст. Харків. У 1929–1931 рр. – уповноважений Дорожньо-транспортного відділу (ДТВ) ДПУ Південної залізниці. З 1931 р. – лінійний уповноважений ДТВ ДПУ Південно-Західної залізниці ст. Дарниця лінійного посту Дарниця. З 28 січня 1933 р. – уповноважений секретно-політичного відділку ДТВ ДПУ Південно-Західної залізниці оперативного пункту ст. Черкаси. З 7 травня 1933 р. – помічник уповноваженого секретно-політичного відділку ДТВ відділу ДПУ Південно-Західної залізниці оперативного пункту ст. Черкаси. З 1935 р. – помічник оперуповноваженого оперпункту ст. Черкаси транспортного відділу УДБ УНКВС Київської області. 17 травня 1937 р. звільнений в запас як непридатний до служби в НКВС. Подальша доля невідома. Лейтенант державної безпеки (9 лютого 1936 р.).

⁴¹ ГДА СБУ (м. Черкаси), спр. 213, арк. 32.

⁴² Там само.

⁴³ Там само.

⁴⁴ **Вейс Іван Григорович** (15.05.1896 – 06.1982). Стосовно місця народження, походження, освіти та національності в різних офіційних документах маємо суттєві розбіжності. На початку чекістської кар'єри в офіційних документах відзначалося, що народився нібито в селі Петроково, а був приписаний до міста Вовчанськ Харківської губернії в родині робітника, був німцем за національністю та мав домашню освіту. Пізніше з'ясувалося, що його справжнє прізвище та ім'я Вейсман Ханкель Гершович, що походив з села Мелешковичи Мозирського повіту Мінської губернії в родині кравця, а за національністю був євреєм і 1911 року закінчив 4-х класну сільську школу у с. Мелешковичи. Член ВКП(б) з серпня 1918 р. З червня 1911 р. – пресувальник фанерної фабрики у Мозирі. З 15 грудня 1914 р. по 1 січня 1918 р. – рядовий 4-го кавалерійського

СЛУЖЕБНАЯ КАРТОЧКА		Форма № 2
1. ЛІВШИЦЬ СЕМЕН НИКОЛАЙОВИЧ (фамилия, имя, отчество)		
2. Год и место рождения - 1919 г. г. Киев		3. Национальность русский
4. Родной язык русский		5. Знание иностранных языков и языков народов СССР слабо
6. Партийность: а) Член ВКП(б) с 19 32 г. п/б. № 1658503. б) Канд. ВКП(б) с 19 г. к/к. № в) Член ВЛКСМ с 19 г.		12. Социальное положение а) По происхождению из б) По личному положению в) Профессия г) Род занятий родителей до революции после реп.
7. Состоял ли раньше в ВКП(б) и причинах выбытия		15. Был ли в плену у белых или во время империалистической войны (когда, где)
8. Состоял ли в других партиях (каких, когда)		16. Проживал ли на территории белых (когда, где и чем занимался)
9. Были ли колебания в проведении линии партии и участвовал ли в оппозициях (каких, когда)		17. Был ли за границей
10. Имел или имеет партвыскаания (какие, когда, и за что)		18. Живет ли кто из родственников и родных (его и по линии жены) за границей (где и с какого др.)
11. Привлекался ли к судебной ответственности (кем, когда, за что) и решения суда		19. Кто из его или жены родственников подвергся репрессиям (когда и за что)
13. Образование а) Общее (высшее, среднее, низшее) окончил б) Школы и курсы НКВД в) Партийно-политические		
14. Служил ли в войсках или учреждениях белых правительств (когда, где и в каких должностях)		

Службова картка С. Лівшиця

полку російської армії. У січні 1918 р. – січні 1919 р. – рядовий та політкерівник 1-го Ржевського загону Червоної Гвардії, рядовий та політкерівник 1-го Ржевського батальйону. Член РКП(б) з 5 серпня 1918 р. 3 січня 1919 р. – політкерівник загону по боротьбі з дезертирством у Ржеві Тверської губернії. 3 січня 1920 р. – політкерівник 4-ї Вовчанської караульної роти⁴. 3 листопада 1920 р. – уповноважений з розвідки Вовчанського повітового політбюро Харківської губернії. 3 1 березня 1922 р. – помічник уповноваженого з інформації Харківського губвідділу ДПУ по Вовчанському повіту. 15 жовтня 1922 р. відкликаний до Харківського губвідділу ДПУ. 3 23 листопада 1922 р. – уповноважений з контрреволюції Харківського місцевого відділу ДПУ. Потім служив у Куп'янському окружному відділку ДПУ Харківської губернії: з 2 квітня 1922 р. – уповноваженим з інформації, з 1 лютого 1924 р. – помічником уповноваженого, з 1 серпня 1924 р. – т.в.о. уповноваженого, з 24 листопада 1924 р. – помічником уповноваженого. 3 1 серпня 1925 р. – уповноважений обліково-повідомного відділку Куп'янського окрвідділу ДПУ⁴. 3 січня 1926 р. – начальник інформаційного відділку Білоцерківського окрвідділу ДПУ. 3 червня 1926 р. – начальник інформаційного відділку Шепетівського окрвідділу ДПУ. 3 березня 1927 р. – старший уповноважений обліково-повідомного відділку Мелітопольського окрвідділу ДПУ. 3 липня 1929 р. – старший уповноважений обліково-повідомного Зінов'євського окрвідділу ДПУ. 3 жовтня 1930 р. – начальник міськвідділу ДПУ (м. Красний Луч). 3 травня 1934 р. – начальник Горлівського міськвідділу ДПУ (Донецька область). 3 10.07.1934 р. – начальник Горлівського міськвідділу НКВС. 3 травня 1937 р. до 15 лютого 1938 р. – начальник Черкаського райвідділу НКВС та за сумісництвом – начальник особливого відділу НКВС 58-ї стрілецької дивізії. Восени 1937 р. – начальник Черкаської міжрайонної оперативної слідчої групи. 15 лютого 1938 р. заарештований. 13 квітня 1939 р. військовим трибуналом військ НКВС Київського округу засуджений до 5 років позбавлення волі. Верховний суд СРСР вирок відмінив, звільнений з-під варті. У серпні 1940 – грудні 1941 р. – начальник слідчого відділу управління пожежної охорони НКВС УРСР. У грудні 1941 р. – квітні 1954 р. – служив в УНКВС / УМВС Челябінської області (начальник відділку відділу спецпоселень, старший слідчий відділу спецпоселень, заступник начальника відділку управління пожежної охорони). 3 23 квітня 1954 р. – пенсіонер МВС. 3 серпня 1954 р. – заступник голови міського добровільного пожежного товариства у Челябінську. 3 квітня 1957 р. – майстер з пожежної справи головного універмагу у Челябінську. 3 січня 1960 р. – експедитор адміністративно-господарського відділу універмагу у Челябінську. 3 червня 1967 р. – пенсіонер. Помер у Челябінську. Звання: старший лейтенант державної безпеки (22 березня 1936 р.), майор державної безпеки (11 лютого 1943 р.). Нагороджений орденом Леніна (10 грудня 1945 р.), орденом Червоного Прапора (12 травня 1945 р.), орденом Червоної Зірки, 9 медалями, зброєю (1932 р.), срібним портсигаром (1922 р.)

І.М. Півчиков⁴⁵, С.М. Лівшиць⁴⁶ та інші.

Повертаючись зі службового відрядження зі столиці УРСР в Черкаси, на пароплаві у ніч з 24 по 25 травня 1937 року начальник Черкаського райвідділу НКВС близько 3 години випав за борт і потонув у Дніпрі поблизу Канева. Для розслідування трагічного інциденту начальником Управління НКВС по Київській області старшим майором державної безпеки М.Д. Шаровим-Шавером була сформована слідчо-оперативна група у складі капітана державної безпеки В.А. Двинянинова – помічника начальника УНКВС; старшого лейтенанта державної безпеки Григорія Львовича Гришина-Штабського (1900 –?) – особливоуповноваженого; старшого лейтенанта державної безпеки Ісака Львовича Ройтмана (1900 – ?) – начальника відділку 6-го

(транспортного) відділу. Група «по гарячим слідам» відтворила останні години життя М. Ленчика: «Произведенным расследованием причин смерти Нач. ОО 58 и Черкасского РО НКВД – Ст. лейтенантом госбезопасности – тов. ЛЕНЧИКА установлено, что 24.V. с. г. тов. ЛЕНЧИК по окончанию III-й областной партконференции, выехал домой совместно с секретарем Черкасского РПК т. БЕРБЕНЦОМ и его заместителем тов. ЧЕРЕПИНЫМ и другими делегатами конференции на пароходе – СТАЛИН в 18 часов дня.

Тов. ЛЕНЧИК вместе с т.т. БЕРБЕНЦОМ и ЧЕРЕПИНЫМ заняли отдельную каюту 1-го класса, а остальные делегаты поместились во втором классе.

Вскоре, после отбытия парохода от Киевской пристани все трое пообедали, причем за

⁴⁵ **Півчиков Ілля Михайлович** (1893–01.1947). Народився в Одесі у родині службовця тваринної бойні. Єврей. Член ВКП(б) з 1917 р. Навчався у школі, закінчив екстерном 4 класи. У 1905–1912 рр. – хлопчик, конторник мануфактурного магазину (Одеса). У 1912–1914 рр. – конторник мануфактурного магазину Бомзе в Одесі. У 1915–1918 рр. – рядовий 8-го запасного кавалерійського полку, 8-го драгунського полку. У травні – листопаді 1918 – комірник, конторник продовольчого комітету (Одеса). У січні – травні 1919 р. – інструктор Харківської губернської РНГ. У лютому 1920 р. – листопаді 1924 р. – служив у РСЧА (військом санітарних закладів РСЧА в Одесі, Кременчуці, Херсоні, Миколаєві, військом постачання 2 кавалерійського корпусу). З листопада 1924 р. – уповноважений особливого відділу (ОВ) 2-го кавкорпусу (Умань). З жовтня 1925 р. – помічник начальника ОВ 3-ї кавдивізії (Бердичів). З жовтня 1926 р. – уповноважений ОВ Українського військового округу. З листопада 1928 р. – заступник начальника ОВ 7-го стрілецького корпусу та 30-ї стрілецької дивізії. З 1 жовтня 1930 – помічник начальника ОВ Полтавського оперсектору ДПУ. З березня 1932 р. – заступник начальника Рибницького прикордонного загону ДПУ. З вересня 1934 р. – заступник начальника ОВ НКВС 2-го кавкорпусу (Житомир). З 1937 р. до 13 жовтня 1938 р. – заступник начальника ОВ НКВС 2-го стрілецького корпусу (Біла Церква). У 2-й половині 1937 р. – начальник Черкаської слідчої групи Черкаської міжрайонної оперативної групи УНКВС по Київській області. До 13 жовтня 1938 р. – начальник Біло-Церківського райвідділу НКВС. З листопада 1938 р. – начальник 2-го відділу Ушоссбудабу НКВС, Хабаровськ. З травня 1939 р. – заступник начальника Владивостоцького табору НКВС. З листопаду 1939 р. – начальник відділу Владивостоцького табору НКВС. З квітня 1940 р. – помічник начальника Управління Астраханського табору НКВС. З травня 1941 р. по 7 липня 1943 р. – начальник відділу виправно-трудова колоній УНКВС Саратовської області. З 1943 р. – начальник управління виправно-трудова колоній УНКВС Молотовської області. Подальша доля невідома. Звання: старший лейтенант державної безпеки (9 лютого 1936 р.), капітан державної безпеки (6 листопада 1942 р.), підполковник державної безпеки (11 лютого 1943 р.). Нагороджений орденом «Знак пошани» (24 листопада 1942 р.), зброєю від Колегії ОДПУ (грудень 1927 р.).

⁴⁶ **Лівшиць Семен Миколайович** (03.1910 р. –?). Народився в Києві в родині бухгалтера. Єврей. Освіта нижча: закінчив 6 груп трудової школи. Член ВКП(б) з 1932 р. У 1926 р. – учень токаря фізико-хімічного заводу (Київ). У 1926–1928 рр. – підручний слюсаря електро-механічних майстерень. У 1928–1929 рр. – на різних роботах у комітеті по боротьбі з безробіттям. У 1929–1932 рр. – фрезерувальник, інструментальник музичної фабрики (Київ). У 1932–1934 рр. – голова заводського комітету Київської музичної фабрики. З 15 серпня 1934 р. – уповноважений економічного відділу УДБ НКВС УРСР. З 16 грудня 1935 р. – оперуповноважений економічного відділу УДБ НКВС УРСР. З січня 1937 р. – оперуповноважений 3-го (контррозвідувального) відділу УДБ НКВС УРСР. З 28 квітня 1938 р. – начальник Черкаського райвідділу НКВС (Київська область). З 28 серпня 1940 р. – начальник Кіровського райвідділу НКВС м. Києва. З 12 квітня 1941 р. – помічник начальника слідчої частини УНКДБ по Київській області. 19 грудня 1942 р. відряджений до НКВС Киргизької РСР. Подальша доля невідома. Звання: сержант державної безпеки (2 грудня 1936 р.), лейтенант державної безпеки (11 січня 1940 р.), старший лейтенант державної безпеки (28 грудня 1942 р.). Нагороджений: знаком почесного працівника ВЧК-ДПУ (XV) (14 серпня 1938 р.), годинником від НКВС УРСР (20 грудня 1937 р.). 26 листопада 1940 р. «за формальне відношення до відбору призовників у війська НКВС винесена догана.

обедом выпили по 2 рюмки водки. Между 9-ю и 10-ти часами т.т. ЛЕНЧИК, БЕРБЕНЕЦ и ЧЕРЕПИН снова выпили по одной рюмке водки, после чего направились прогуливаться по палубе.

По показаниям свидетелей, тов. ЛЕНЧИК на пароходе познакомился с двумя неизвестными пассажирками, ехавшими в соседнем купе, и около 11-ти часов вечера прогуливался с ними по палубе.

Часов в 12 ночи ЛЕНЧИК вместе с БЕРБЕНЦЕМ сидел в ресторане, где к ним подсел бывш. Начальник пристани ст. Черкассы, в данное время работавший в Днепропетровске ЛЕВЧЕНКО В.В.. чл. КП(б)У.

БЕРБЕНЕЦ заказал снова ужин, три рюмки водки и пиво, но ЛЕНЧИК категорически отказался пить. Остальные выпили. Во время ужина к ним присоединился сидевший в ресторане нач. Трампарка г. Запорожье КРИКУНОВ /орденоносец/, который также выпил рюмку водки.

Впоследствии к столику был также приглашен директор ресторана САЛТАНОВ, который пытался рассказать анекдот к.-р. содержания. Но был остановлен т. ЛЕНЧИКОМ, предложившим в резкой форме САЛТАНОВУ немедленно удалиться. После этого ЛЕНЧИК ушел, оставив остальных за столиком.

По показаниям ЧЕРЕПИНА, который в это время сидел в другом месте ресторана-класса с секретарем Чигиринского РПК – ЯРОШЕЦОМ и его женой. ЛЕНЧИК около 2-х часов ночи взял у него ключи от каюты и пошел спать, по-видимому, после того, как ушел из ресторана.

Однако, из показаний матросов парохода – ДЕЛИКАТНОГО и ЧЕБАНОВА видно, что в 2 часа ночи ЛЕНЧИК к нему подходил, требовал вызвать капитана и в разговоре с ДЕЛИКАТНЫМ интересовался, почему последний одет не по форме. ДЕЛИКАТНЫЙ вначале направился вызвать капитана, но решив, что ЛЕНЧИК требует капитана по вопросу о том, что матросы без формы – отказался вызвать капитана. ДЕЛИКАТНЫЙ после этого ушел, будучи вызван вахтенным матросом.

В дальнейшем показания единственных свидетелей видевших ЛЕНЧИКА, БЕРБЕНЦА и ЧЕРЕПИНА – расходятся, что не дает возможности установить точную картину момента гибели – ЛЕНЧИКА. По показаниям ЧЕРЕПИНА он отдал ключ ЛЕНЧИКУ, через 20 минут зашел

в каюту, где застал ЛЕНЧИКА спящим, а затем сам заснул, причем БЕРБЕНЦА в это время не было. В 5 часов утра его разбудил БЕРБЕНЕЦ и спросил где ЛЕНЧИК, получив ответ – не знаю, БЕРБЕНЕЦ сказал, что очевидно, ЛЕНЧИК спит в другой каюте.

По показаниям же БЕРБЕНЦА, он пришел в каюту около 1 часа ночи, застал там ЧЕРЕПИНА, который вышел затем на террасу, а в это время пришел ЛЕНЧИК, который начал раздеваться с тем, чтобы лечь спать. БЕРБЕНЕЦ также разделся, лег спать и больше не выходил.

Из акта осмотра каюты, в которой находился ЛЕНЧИК, БЕРБЕНЕЦ и ЧЕРЕПИН видно, что одна постель совершенно не тронута и таким образом кто-то из находившихся в каюте не спал. Кроме того, ножки столика, стоявшего в каюте и на полу, имеют пятна от разлитой жидкости с запахом алкоголя. Поскольку БЕРБЕНЕЦ и ЧЕРЕПИН утром вышли из своей каюты, надо полагать, что они спали, а ЛЕНЧИК не ложился и показания БЕРБЕНЦА и ЧЕРЕПИНА в этой части неправильны.

По показаниям свидетеля-пассажира ЗАВАДСКОГО /военнослужащий/ он около 3-х часов ночи вышел на террасу 2-го класса проветриться. Облокотившись на барьер и взглянув на воду, ЗАВАДСКИЙ неожиданно увидел, что у кормовой части парохода вынырнул человек, взмахнул руками и исчез под водой. Пароход в это время находился в 15-ти километрах от Канева возле села Бучаки.

ЗАВАДСКИЙ немедленно об этом заявил капитану, который остановил пароход тревожными гудками, вызвал 2-х матросов, спустил шлюпку для розыска утонувшего. Однако розыски оказались безрезультатными, после чего пароход последовал дальше.

Никаких мер к тому, чтобы сейчас же установить, не пропал ли кто-либо из пассажиров не были приняты и только по прибытию парохода в Черкассы, когда уже пассажиры, следовавшие до Черкасс, высадились, стало известно, что т. ЛЕНЧИКА среди пассажиров нет и он, по-видимому, ночью утонул.

Следует также отметить нераспорядительность капитана БОЖЧЕНКО, который, вообще, отнесся недоверчиво к заявлениям ЗАВАДСКОГО, не поднял общей тревоги /аврал/, а ограничился формальными 20-ти минутными розысками, после чего завил ЗАВАДСКОМУ,

что ему все равно это померещилось, и на этом успокоился.

В 6 часов утра ЧЕРЕПИН, видя, что ЛЕНЧИКА нет, узнав, что ночью останавливали пароход, в связи с тем, что ночью останавливали пароход, в связи с тем, что кто-то утонул, предложил БЕРБЕНЦУ организовать поиски ЛЕНЧИКА на пароходе. БЕРБЕНЕЦ посмотрел через открытые окна в нескольких каютах, заявил, что ЛЕНЧИК спит в другой каюте. <...>

После установления исчезновения т. ЛЕНЧИКА были организованы розыски посредством водолазных работ и использования рыбаков с сетями и крючками, а также сообщено в соответствующие транспортные отделы НКВД, учитывая несомненное всплытие трупа.

27.V. с.г. начальник Каневского РО НКВД т. КУЧЕРЕНКО сообщил, что рыбаками Каневской артели в 11-ти километрах от Канева, возле ж.-д. моста обнаружен плывущий по реке труп по извлечению коего из воды было установлено по внешним признакам и находившимся в карманах брюк документам, что утопленник является т. ЛЕНЧИК.

Труп плыл верх спиной, одет был в майке, кальсонах, форменных брюках и босой, причем одна штанина была снята.

Вскрытием трупа установлено, что «мягкие покровы шеи в верхней части груди до уровня нижнего края плечевых суставов резко пропитаны кровью, под мягкими частями указанных областей имеется скопление крови. На слизистой оболочке гортани и дыхательного горла имеются плотные остатки пищи. Обнаруженные в желудке остатки пищи запаха алкоголя не издают».

По мнению врача, производившего вскрытие, обширное кровоизлияние явилось результатом ушиба тяжелым орудием, следы удара в мягких частях головы также нанесены тупым орудием с плоской поверхностью, причем повреждения относятся к разряду смертельных.

Учитывая, что ЛЕНЧИК упал в носовой части парохода, где расположен 1-й класс, надо полагать, что удары были нанесены лопастью колеса парохода

Проникновение пищевых масс в дыхательные пути врач объясняет рвотой, вследствие раздражения головного мозга от сотрясения при ушибе.

На основе изложенных выше фактов, которые, несомненно, не являются полными и не

могут служить фактами для дачи поточного анализа причин гибели тов. ЛЕНЧИКА, все же, можно констатировать, что наличие самоубийства, безусловно, отпадает.

Остаются 2 варианта анализа причин смерти т. ЛЕНЧИКА, а именно: возможность падения его в воду по неосторожности или умышленного нанесения повреждения.

В последнем случае имеются данные о спорах т. ЛЕНЧИКА с директором ресторана, с матросом ДЕЛИКАТНЫМ, нахождении его в обществе ЛЕВЧЕНКО, который был в состоянии сильного опьянения, а также нахождении его в обществе 2-х неизвестных женщин, однако, никаких конкретных данных, которые позволили бы дать точный вывод пока не имеются. В этой плоскости необходимо продолжать дальнейшее расследование.

Наиболее вероятный вариант – это падение в воду по собственной неосторожности. За этот факт говорит то обстоятельство, что т. ЛЕНЧИК находился в состоянии опьянения, в горле имеются следы рвоты, причем по показаниям уборщицы парохода она утром, при уборке в каюте у койки ЛЕНЧИКА обнаружила следы рвоты и что одна штанина брюк была снята.

Надо полагать, что тов. ЛЕНЧИК, раздеваясь, почувствовал приступ рвоты и, не успев полностью снять с себя брюки, подошел к борту террасы, потерял от головокружения равновесие, упал в воду и утонул.

Этот момент подтверждается осмотром каюты, где находился т. ЛЕНЧИК, расположенной в $\frac{3}{4}$ метра от борта террасы и, таким образом, от дверей каюты до борта террасы 1 шаг притом, между дверьми каюты и бортом террасы лежал круг с намотанным тросом, на который пассажиры могут становиться. Если стать на круг, то борт достигает колен человека, вообще же борт достигает до пояса и, перегнувшись через борт, легко потерять равновесие.

Это также требует некоторого дополнительного расследования, учитывая противоречивость показаний свидетелей БЕРБЕНЦА и ЧЕРЕПИНА»⁴⁷.

Загибель М. Ленчика було кваліфіковано як нещасний випадок, а не самогубство, що дало змогу призначити вдові Ленчик Ганні Євстафіївні (уродженої Якубенко), 1900 р.н., уродженці м. Кролевець Чернігівської губернії, українці, домогосподарці, що була нездатна працювати

через слабе здоров'я та виховувала дочку Аллу (1924 р.н.), та сина Юрія (1932 р.н.), пенсії ГУДБ НКВС. Відзначимо, що в численних пенсійних довідках відзначалося: «Ленчик А.Е. до замужества поддерживала связь с белыми офицерами Станкевичем и Ключеком, которые эмигрировали за границу. Во время деникинщины, в 1919 г. в г. Кролевце, в доме Якубенко – отца Ленчик А.Е. проживали белые офицеры, некоторые из них имели в доме Якубенко место для скрытия от Красных частей»⁴⁸.

Судячи з наявних архівних документів ні спроб додаткового розслідування обставин заги-

белі співробітника органів держбезпеки, ні надмірного вшанування владою постаті начальника Черкаського райвідділу НКВС М. Ленчика з боку місцевої влади не простежувалося. Не дивно, адже наприкінці травня-початку червня 1937 року Черкаський край, як і вся країна Рад поступово стала занурюватися у вир «Великого терору», обговорюючи арешти воєначальників, звинувачених у справі про «військово-фашистську змову в лавах РСЧА» та засилля «антирадянських елементів» в усіх галузях народного господарства СРСР.

References

Zolotarov V. ChK-DPU-NKVS na Kharkiv-shchyni: liudy ta doli 1919–1941. – Kharkiv: Folio, 2003. – S. 135-136. [in Ukrainian].

Zolotarov V. Sekretno-politychnyi viddil DPU USRR: spravy ta liudy. – Kharkiv: Folio, 2007. – S. 39. [in Ukrainian].

Zolotarev V.A., Stepkyn V.P. ChK-HPU-NKVD v Donbasse: liudy y dokumenty. 1919–1941. – Donetsk: Aleks, 2010. – S. 151-153[in Russian].

Lubianka: Orhany VChK-OHPU-NKVD-NKHB-MHB-MVD-KHB. 1917–1991. Spravochnyk. Avt. Sost.: A.Y. Kokuryn, N.V.Petrov. – M.: MFD, 2003. – S. 506.

Petrov N.V. Kto rukovodyl orhanamy hosbezopasnosti, 1941-1954: Spravochnyk.- M.: O-vo «Memoryal»; «Zvenia», 2010. – S. 424. [in Russian].

⁴⁷ ГДА СБУ (м. Черкаси), спр. 213, арк. 10-15.

⁴⁸ Там само, арк. 3